

4. Перелік пам'яток культурної спадщини місцевого значення Донецької області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. *Державний реєстр нерухомих пам'яток України (місцевого значення) станом на 15 березня 2016 року*. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245082884&cat_id=245037959
5. Реєстр культурного надбання Донецької області (пам'ятки історії та культури). URL: <https://wikimediaukraine.files.wordpress.com/2012/06/donetsk-register>
6. Реєстр культурного надбання Донецької області (пам'ятки історії та культури). URL: http://wikilovesmonuments.org.ua/listy_pamiatek/
7. Родионов А. (2009). В Донецке открыли памятник расколу Украины. *Новости Донбасса*. 11 сентября 2009, 10:07. URL: <http://novosti.dn.ua/article/1843-v-donecke-otkryly-pamyatnyk-raskolu-ukrayny>
8. Символіка. Донецька обласна державна адміністрація. URL: <https://dn.gov.ua/oblast/simvolika>
9. Стасюк І. (2018). Реєстр пам'яток місцевого значення та його роль у збереженні культурної спадщини. *Історико-культурна спадщина: європейський вимір*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів. С. 122–123.
10. Ukrainian institute of national memory. URL: <http://www.holodomor-monuments.org/donetsk.html>

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТНИКІВ АРХЕОЛОГІЇ В ЗОНІ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Дубяга А. П.

The article deals with the problem of preservation and study of objects of archaeological and cultural heritage in the Donetsk region in the context of military conflict. The issue of the importance of archeological monuments for local lore studies in the region is highlighted and the continuity of archeology and local lore is emphasized. An analysis of current Ukrainian legislation on the conservation and study of archaeological sites has revealed that it is extremely difficult to perform archaeological heritage functions in a military conflict. Based on the situation in the east of Ukraine, the main content lines are outlined for the activities of central, local authorities, scientists and citizens for the preservation and study of the archaeological and cultural heritage of Ukraine in the context of hybrid military aggression.

Key words: *archeological heritage, cultural heritage, archaeological sites, local history, hybrid war.*

Нерозривність археології та краєзнавства є аксіомою дослідження історії рідного краю, зокрема саме завдяки археологічним матеріалам досліджуються періоди дописемної історії, вивчається процес заселення того чи іншого регіону. Багато в чому саме археологічні матеріали дають змогу підтвердити писемні джерела, які, на жаль, дуже часто мають неточності, а інколи й умисні викрив-

лення. На важливості вивчення саме археологічних пам'яток під час краєзнавчої роботи неодноразово наголошувалося у науковій літературі. Д. А. Крайнов зазначав, що краєзнавство має доволі багато форм і методів дослідження, проте однією зі сторін цієї роботи є первинна фіксація та дослідження археологічних пам'яток [5, с. 272]. Ю. А. Балабанова акцентувала увагу на необхідності систематичного вивчення археологічних пам'яток у межах краєзнавчих досліджень. Саме робота з археологічним матеріалом, на думку дослідниці, дає змогу створити цілісну систему краєзнавчої роботи. До того ж, з плином часу через антропогенний вплив відбувається руйнація археологічних пам'яток, і тому саме краєзнавчий рух може надати змогу врятувати їх [1, с. 524]. Треба підкреслити, що спільним знаменником подібних наукових нарисів є консолідація зусиль навколо збереження археологічних пам'яток.

Загалом можна виділити декілька основних факторів руйнування археологічних пам'яток:

1. Природний – руйнування археологічних пам'яток унаслідок природних процесів з плином часу: дія вітру й опадів, зсуви ґрунту, підмивання, затоплення тощо.

2. Антропогенний – руйнування пам'яток археології внаслідок неконтрольованого та безсистемного відвідування туристами, відпочинку безпосередньо біля них, будівельні роботи тощо.

У першому випадку запобігти цьому процесові неможливо, тому у випадку вчасної фіксації процесу руйнування пам'ятника археології проводяться так звані рятувальні дослідження.

У другому випадку діяльність людини на об'єктах, що підпадають під визначення археологічних пам'яток, регламентується Законом України від 06.12.2018 р. № 2641-VIII «Про охорону культурної спадщини». У випадках, коли фінансово-господарська діяльність людини може завдати шкоди пам'ятнику археології (здебільшого йдеться про нерухомі об'єкти, що визначено у згаданому вище Законі України: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їхні залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети [3]), проводяться так звані «новобудовні експедиції», у межах яких відбувається дослідження пам'ятника перед тим, як він буде повністю зруйнований будівництвом. Такі експедиції були доволі розповсюдженими за часів Радянського союзу під час прокладання магістральних автодоріг, водогонів, дамб, великих промислових підприємств та інших великих споруд, проте на сьогодні такі експедиції стали рідкісним явищем. Щодо другого аспекту, доцільно звернути увагу на неконтрольований туризм. У цьому разі,

хоча законом і передбачено захист пам'ятників археології, проте дієвість нормативно-правових актів обмежена, та здебільшого доводиться звертатися до свідомості населення. Варто зазначити, що останнім часом інформаційне поле насичене закликами до захисту та збереження навколишнього середовища, що зумовлено активністю природоохоронних організацій. Порівняно з природоохоронними, краєзнавчі організації Донеччини можна охарактеризувати як пасивні в інформаційній площині.

Зважаючи на потужний антропогенний фактор у процесі руйнування пам'ятників археології, наразі постала необхідність привернення уваги до ще одного аспекту антропогенного фактора – військові дії на Сході України. Під час військових дій відбувається постійне знищення пам'яток археології. Зокрема звіти про археологічні дослідження курганів мають доволі масові відомості про часткове або повне зруйнування курганів під час створення оборонних споруд в часи Другої світової війни. Звичайно, сучасний конфлікт не стане виключенням. Під час створення оборонних споруд (окопів, бліндажів, вогньових точок) уже зруйновано, або буде зруйновано, безліч пам'яток археології. На сьогодні можна виділити такі варіанти знищення пам'ятників археології:

– знищення внаслідок створення оборонних споруд. Доцільно зауважити, що умисне пошкодження пам'яток археології за українським законодавством карається або штрафами, або позбавленням волі. Зокрема ст. 298 Закону України від 16.10.2012 № 5461-VI «Про охорону археологічної спадщини» за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток-об'єктів культурної спадщини передбачено покарання у вигляді штрафу до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років [4]. У цьому ракурсі необхідно звернути увагу на дефініцію «незаконне знищення». В умовах військових дій ніхто з військовослужбовців дозволи на роботи в зоні існування археологічної пам'ятки не отримує. І взагалі, коли йдеться про збереження життя військовослужбовців, будь-які заборони щодо збереження археологічної спадщини взагалі не діють. У рідкісних випадках військовослужбовці здають знахідки, які було здійснено під час створення оборонних споруд, до науково-дослідних установ. Таким прикладом є знайдений військовослужбовцями фрагмент сокири із зеленого граніту без наявних слідів використання, але збереглася лише обушкова частина (метричні характеристики: 42×45×24 мм, діаметр отвору 10 мм). Знахідку було здійснено у 2014 р. під час облаштування оборонних споруд біля селища Богородичне Слов'янського району на висоті № 199. Знахідку було здано до Слов'янського краєзнавчого музею та досліджено старшим науковим співробітником А. В. Шамраєм. З дозволу останнього відомості щодо знахідки було введено до наукового обігу автором статті [2]. Але треба розуміти, що такі випадки є поодинокими та не є правилом

для всіх військовослужбовців. Це скоріше приклад, який повинні наслідувати всі та за який можна подякувати від усієї наукової спільноти;

– руйнування археологічних пам'яток внаслідок влучення снарядів та інших боєприпасів. На цей варіант руйнування археологічних пам'яток, на жаль, вплинути не може ніхто;

– навмисне знищення пам'ятників археології. Як правило, такий варіант знищення здійснюється для знахідок рухомих об'єктів культурної спадщини України, які є матеріальною цінністю для особистого збагачення. Якщо у випадку Збройних сил України для нівелювання цього варіанта необхідно провести цілеспрямовану роботу задля роз'яснення важливості збереження культурної спадщини (ініціатором цієї роботи також повинні виступити місцеві краєзнавчі організації), то на збереження об'єктів археологічної спадщини, що знаходяться на тимчасово непідконтрольних територіях України, впливати наразі неможливо.

Отже, на Сході України, зокрема на Донеччині, краєзнавчо-археологічна робота характеризується зниженням активності розвідувально-археологічних заходів і зниженням кількості безпосередньо археологічних досліджень. Системні роботи щодо реєстрації та збереження археологічних пам'ятників фактично не проводяться. Після евакуації Донецького національного університету кількість археологічних експедицій значно знизилася. Центральними археологічними чи дослідними установами інших регіонів роботи не ведуться (фактично археологічні дослідження ведуться лише співробітниками Донецького обласного краєзнавчого музею). На частині області, що окупована терористичними угрупованнями, взагалі не контролюється збереження археологічних пам'яток. Територія Донецької області, з огляду на краєзнавчо-археологічні дослідження, по факту поділяється на 3 зони:

1. Неконтрольована українською владою територія – збереження та дослідження археологічних пам'яток неможливе через військову агресію РФ.

2. «Буферна зона» – збереження та дослідження археологічних пам'яток неможливе або суттєво обмежене через значну мінну небезпеку та безпосередню близькість до лінії зіткнення і постійні обстріли.

3. Звільнені території Донецької області (зокрема ті, які не було захоплено у 2014 р.) – роботу зі збереження та дослідження археологічних пам'яток необхідно негайно розпочинати.

З огляду на вищезазначені аспекти доцільно зробити такі висновки у вигляді змістових ліній діяльності краєзнавців, археологів, істориків, громадських діячів, місцевої та центральної влади, також небайдужих до питань збереження і дослідження археологічної спадщини Донеччини:

1) ініціювати внесення доповнень і змін до законодавства України щодо збереження археологічної та культурної спадщини відповідно до сучасних умов і викликів;

2) розпочати інформаційну роботу з населенням щодо збереження археологічної та культурної спадщини;

3) на рівні командування ООС провести роз'яснювальну роботу з військово-службовцями щодо культури поведінки з нерухомими археологічними об'єктами та поведінки з археологічними знахідками;

4) укласти угоди з урядовими та неурядовими організаціями щодо розмінування територій, на яких містяться археологічні пам'ятники;

5) здійснити за підтримки центральних і місцевих органів влади, урядових та громадських організацій археологічні розвідки з обов'язковою реєстрацією всіх об'єктів археологічної спадщини із зазначенням їхнього сучасного стану, що дуже важливо здійснити, виходячи з нещодавніх військових дій і, як наслідок, можливими частковими або повними руйнуваннями останніх; це надасть змогу створити сучасну карту об'єктів археологічної та культурної спадщини і суттєво полегшить роботи з їхнього збереження;

6) залучення міжнародних організацій до моніторингу стану та збереження археологічної спадщини на лінії зіткнення і непідконтрольних українській владі територіях об'єктів археологічної та культурної спадщини.

Отже, краєзнавчо-археологічні дослідження та збереження археологічної і культурної спадщини на Сході України через військові дії не можна вважати задовільними. Вони потребують активізації за тими змістовними лініями, що пропонувалися вище. Водночас вкрай важливим є привернення уваги міжнародних організацій до питань збереження об'єктів археологічної спадщини на лінії зіткнення та на непідконтрольних українській владі територіях. Зокрема, ЮНЕСКО, статутом якої передбачена «допомога щодо збереження, збільшення та розповсюдження знань, турбуючись про збереження та охорону світової спадщини людства книг, витворів мистецтва та пам'ятників історичного та наукового значення» [6]. Проте в умовах неоголошеної гібридної війни здійснити ці функції навіть міжнародним організаціям, угоди з якими ратифіковано і Україною, і Росією, буде вкрай важко.

Джерела та література

1. Балабанова Ю. А. Использование памятников археологии в организации краеведческой работы. *Молодой ученый. Международный научный журнал*. № 26, 2016. С. 523–526.
2. Дубяга А. П. Колекція кам'яних сокир катакомбної спільноти з фондів Слов'янського краєзнавчого музею. *Науковий вісник Національного музею історії України*. Збірник наукових праць у двох частинах. Ч. 1. Київ: Національний музей історії України, 2016. С. 32–34.
3. Закон України від 06.12.2018 № 2641-VIII «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 14.04.2020).

4. Закон України від 16.10.2012 № 5461-VI «Про охорону археологічної спадщини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> (дата звернення: 14.04.2020).
5. Крайнов Д. А. Археология и краеведение. *Советская археология*. № 3, 1957. С. 270–274.
6. Статут Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_014 (дата звернення: 14.04.2020).

**АЛЬМАНАХ «ЄВШАН» І «ГОРБАЧУКІВСЬКІ СТУДІЇ»
ЯК ОСЕРЕДКИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО РУХУ
НА ДОНЕЧЧИНІ**

Щербатюк В. С., Кочукова Н. І.

The report presents the almanac «Evshan» and the internet-conference «Horbachuk Studies», which are the centers of the cultural and educational movement of the philological faculty of the Donbas State Pedagogical University. «Evshan» is a collective collection of literary and artistic works of masters of different generations, and «Horbachuk Studies» is a scientific-methodological studies mainly of university professors and teacher-philologists.

Key words: *almanac, poetry, prose, art of the word, challenges of modern science, conference, collection.*

Філологічний факультет Донбаського державного педагогічного університету – один із найбільших у виші, де з повагою ставляться не тільки до наукових досягнень, але й до творчих пошуків як початківців, так і досвідчених майстрів слова.

Творчим кредо факультету можуть бути слова Монтеня: «*Прихований талант рівноцінний бездарності*». Талановитих студентів на факультеті не бракувало. Яскравою сторінкою була і є поетична творчість Ю. Доброносолової, Є. Фролова, І. Ціко, Н. Шинкаренко, М. Яривчик, С. Горбатенка, Н. Лягуші, К. Бараненко, К. Груціної, О. Брижашової, проза О. Кулика, Є. Лубенець, С. Єжової, Л. Чорної, О. Хоменко, Н. Кірїй, Ю. Коробки, С. Нагорного та інших. Тоді це були молоді й обдаровані початківці, які намагалися висловити свої почуття, переживання, мрії через слово поетичне чи прозове. Сьогодні більшість із них – це вчителі з певним досвідом, науковці, працівники різних сфер освіти й культури. Але зв'язки з рідною альма-матер вони ніколи не поривали, тому часто на сторінках літературно-культурологічного часопису «Євшан» можемо прочитати натхненні рядки наших випускників.

Ініціаторами творчих ідей та наставниками обдарованої молоді завжди були викладачі філологічного факультету. Ідея створення «Євшану», а також вибір